

Krémer Balázs: A hatalom szociális munkásától a szociális munka hatalma felé

Vitairat a szociális munka válságáról

Absztrakt

Ebben az írásban a szociális munka és a szociális munkások hatalmi viszonyait tekintem át. A szakma születésekor meghatározó volt az a felvilágosult abszolutista politikai hatalmi berendezkedés, amely nagy szabadságot, kreatív lehetőségeket teremtett azért, hogy a szociális munkások járuljanak hozzá a társadalmi krízis enyhítéséhez. Ezeknek a szociális munka meg is akart, meg is tudott felelni. A felfelé igazodó hatalmi orientáció sajátos szakmai működésmódot teremtett a rögtönzött, improvizált megoldásokban, az ügyfelek más közszolgálatokhoz való továbbpasszolásában, információk és források brókerkedésében. E berendezkedésben az ügyfelek, a kliensek szociális munkásokra gyakorolt hatalma háttérbe szorult. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a politikai hatalom konfrontatívabbá, a szociális kérdést erővel megoldani igyekvővé válása súlyos válságot eredményezett a szociális munka világában.

Kulcsszavak: szociális munka, hatalom, brókerkedés, improvizálás, válság

Abstract

In this paper I review the power relations relevant to social work and social workers. At the birth of the profession, an enlightened absolutist political power structure created great freedom and creative opportunities for social workers to contribute to alleviating social crisis. Social work was willing and able to meet these needs. The above-mentioned power orientation created a particular professional manner of operation by applying improvised solutions, by „dispatching” of clients to other public services, by the brokering of information and resources. In this set-up, the importance of power of clients, especially over social workers were marginalised. All this has contributed to a serious crisis in the sphere of social work when political power has become more confrontational and has sought to resolve social issues by force.

Keywords: social work, power, brokerage, improvisation, crisis

A hatalomról beszélni: majdnem tabu

Mielőtt konkrét mondandómra térnék, kénytelen vagyok vitairatom központi fogalmát körüljárni. Amely fogalom használata nemhogy nem tiszta és egyértelmű, hanem, sőt, még beszélni is a hatalomról, az nem szokás, az afféle tabu. Sőt, van, aki szerint igazából illetlenség. És, mielőtt elmélyednék a hatalomról, a szociális munkás és a hatalom viszonyáról való elmélkedés illetlenségébe, talán helyesebb lesz jeleznem, érzékeltetnem nemcsak azt, hogy mi mindent szokás hatalmon érteni, de azt is, hogy miért illetlenség, és ennek ellenére, miért is lehet és kell a hatalomról beszélni?

A hatalom Max Weber által megadott szótári definícióját mindenki elfogadja: az az emberi képesség, amely mások cselekvésének, gondolkodásának a változását akár annak (szabad, önkéntes) akarata ellenére is képes elérni.¹ Ezen túl azonban kevés a fogalom használatával kapcsolatos konszenzus.

Szent Ágoston² az emberi hatalmat bűnnek tekintette, mind a hatalmat gyakorlók, mind az emberi hatalomgyakorlást elfogadók részéről: ha minden hatalom Istené, akkor az emberi hatalom ez elleni bűn. Mindmáig, a hatalomról, ha nem is feltétlenül bűnről, de valami rossz dolgról szokás gondolkodni. Én ezzel szemben úgy gondolom, hogy a hatalom lehet „jó” is: nem baj az, ha a szülői vagy pedagógusi hatalom hozzájárul a kölkök jó fej, tisztességes emberré „faragásához”, nem baj, ha az orvos hatalma hozzájárul a beteg gyógyításához, és az se baj, ha a szociális munkás a létező hatalmával élve hozzájárul kliense szenvedéseinek csökkentéséhez, vagy életének jobbá tételéhez.³

A marxi hagyomány nem nagyon beszél hatalomról, ebben a hagyományban a hatalom fogalmát lefedi a kizsákmányolás fogalma.⁴ A kizsákmányolás logikailag élesen kettéválasztja a kizsákmányolókat és a kizsákmányoltakat csoportjait: valaki vagy ide, vagy oda tartozik. E hagyomány ugyanígy gondolkodik a hatalomról is: valakinek vagy van, vagy nincsen hatalma, a két csoport között nincs se átfedés, se átjárás. Én ezzel ellentétben, inkább Hannah Arendt felfogását osztom, aki szerint kizárólag a totalitáriánus diktatúrák jellemzője az, hogy az emberek túlnyomó többségének nincsen hatalma,⁵ normál állapotban az emberi együttélés természetes velejárója az, hogy az emberek hatnak egymásra, mindenkinek lehet, és szinte mindenkinek van valamiben hatalma/hatása mások felett. Épp emiatt sem mondható az, hogy a hatalom „rossz”, hiszen ameddig emberi együttélés van, addig hatalom is van, hatalmi viszonyok is jellemzik az egymással kapcsolatban állókat. És, a modernitás Montesquieu-i eszméinek védelmében, ez az, ami igazán alapot adhat a hatalmi megosztásokban való hithez.

---

¹ Weber, Max: Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai; ford., jegyz. Erdélyi Ágnes; Közgazdasági és Jogi, 1987–1999, 2/1. A gazdaság, a társadalmi rend és a társadalmi hatalom formái. A társadalmi szervezetek: közösségek, társulások, vallások; 1992

² Szent Ágoston: A keresztény tanításról (De Doctrina Cristiana), ford. Böröczki Tamás, Paulus Hungarus – Kairosz kiadó, Budapest, ill. Szent Ágoston regulája; ford. Puskely Mária; Jel, Bp., 2014 (Keresztény lelkiesség könyvtára),

³ Jerry Tew: Understanding Power and Powerlessness – Towards a Framework for Emancipatory Practice in Social Work, Journal of Social Work, 2006/1 33–51

⁴ Karl Marx: A tőke I: A politikai gazdaságtan bírálata. Budapest: Kossuth. 1978

⁵ Hannah Arendt: A totalitarizmus gyökerei, Európa, Budapest, 1992

Nagy munkájában Montesquieu⁶ a hatalommegosztás elvét csak a törvényhozó – végrehajtó – igazságszolgáltató állami funkciókra fejtette ki, de sokkal általánosabban gondolta ezt: a hatalom, ha hagyják, akkor csak terjeszkedik és terpeszkedik – aminek csak más, konfrontálódó hatalmak képesek ellenszegülni, csak azok tudják terjeszkedését korlátozni. Nem biztos, hogy az adja meg a modernitás társadalmi, gazdasági, politikai rendszereinek a stabilitását, ha a törvényen kívül senkinek sincsen hatalma. Lehet, hogy eddig is, inkább az adta meg, hogy a hatalom nagyon megosztott, hogy minél több embernek van – mások hatalmának korlátozását is jelentő – hatalma.

A modernitás hagyományában Montesquieu és J. S. Mill⁷ szellemét követve, emberek egymás feletti hatalma „feudális csökevénynek” minősíthető, és ezért üldözendő, kiiktatandó. A hatalom, az kizárólag a törvények szelleme és betűje általi lehet, amely hatalom mindenkire, és mindenkire egyformán vonatkozik. Nézetem szerint ez a mégoly szimpatikusan a jogegyenlőség és egyenlőség vágyát kifejező eszme soha nem érvényesült, és nem is teljesíthető. A törvények szelleme az írott szabályok alapján rendelhet az intézményes pozíciókhoz is hatalmat, épp annyit és azt, amennyit a jogok, az intézmények írott szabályai a személytelen pozícióhoz hozzárendelnek – ám valójában mindig és mindenki a saját képére formálta, annak megfelelően humanizálta és lakta be személytelen pozícióit. Napjaink gazdasági, politikai és társadalmi fejleményei különösen világosan demonstrálják azt, hogy nem szűkíthető le az emberek hatalma arra és annyira, amit és amennyit az írott szabályok (vagy az azokat értelmező hagyományos narratívák) kijelölnek számukra, annál lehet több és kevesebb, más és másképp érvényesülő hatalmuk is a pozíciókat betöltőknek. Ez igaz a szociális munkásokra is. Az emberek, így a szociális munkások sem tehetetlen áldozataik, „humán töltőanyagai” az általuk betöltött személytelen intézményes pozícióknak – hanem cselekvő „ágensek”, akik a maguk személyével, személyiségével átformálják munkakörük ellátásának, a segítségnek a mikéntjét is; meg azt is, ahogyan eleget tesznek a rájuk vonatkozó kötelemeknek. Ki így, ki úgy.

Végül, ahogyan a hatalom fogalmát Weber nyomán „személyes képességként” értelmeztem, hasonlóan kell gondoljak (pl. Amartya Sen⁸ vagy Polányi Károly⁹ nyomán) a szabadságról is, amely szintén képesség, „kapacitás”, „capability”.

A szabadság annak a képessége, hogy az ember képes eligazodni a világ, a társadalom viszonyai között, így képes felismeri az őt körbevevő hatalmakat, akár rá hatnak azok, akár ő gyakorolja e hatásokat – és a komplex viszonyrendszerben képes megtalálni választási, döntési lehetőségeit is. Igazán extrém szélsőségeket leszámítva nincsen, és remélhetőleg nem is nagyon lehetséges olyan társadalmi helyzet, amelyben nincsenek választási vagy döntési lehetőségek, amelyben a szabadság relevanciája 0-ra szűkül – legfeljebb a lehetőségek felismerésének képességében,

---

⁶ Montesquieu: A törvények szelleméről; ford. Csécsy Imre, Sebastyén Pál, bev. Hajdú Gyula, Mátrai László, jegyz. Takács József; Akadémiai, Bp., 1962,

⁷ John Stewart Mill: A szabadságról, Kriterion, Bukarest, 1983

⁸ Amartya Sen: Capability and Well-being, in Nussbaum and Sen (eds.), The Quality of Life, 1993, Oxford: Clarendon Press, pp. 30–53

⁹ Polányi Károly: Szabadság a komplex társadalomban, in: Polányi, K.: Fasizmus, demokrácia, ipari társadalom, 1986, Gondolat, 270–277

még inkább annak hiányában veszhet el a szabadság. És, ez is igaz, szociális munkásra is, és kliensére is.

Ebben a fogalmi keretben igyekszem kifejteni a szociális munka válságáról vallott nézeteimet. Tudva azt, hogy társadalomelméleti felvetéseim részletesebb kifejtést igényelnének, és még akkor is, az is vitára adhatna okot.

A szociális munkások az elmúlt évtizedek hazai hatalmi környezetében

A szociális munka viszonylag új szakma és hivatás Magyarországon, melynek csírái a '80-as évek elején jöttek létre (akkoriban „szociális szervezőnek” oktatták őket az akkori Gyógypedagógiai főiskolán), majd az első szociális munkás feladatkörre (is) felkészítő felsőfokú képzések az évtized közepétől, második felétől indultak be. Ezzel nagyjából egyidőben, a '80-as évek második felében jöttek létre az első Családsegítő Központok, amelyek szociális munkás munkakörben is alkalmaztak már nemcsak erre képzett szakembereket, hanem más, korábban is létező pályákról (így pl. jelentős arányban pszicho-pedagógiai végzettségű, korábban nevelési tanácsadóban dolgozó, vagy pártfogó felügyelőként dolgozó) dezertáló, segítségre motivált szakembereket is.

A szociális munka hazai története nem független mindattól, ami a szociális munka nemzetközi hagyománya, története és szakmai készlete – de épp a hatalomhoz való viszonyában a nemzetközitől eltérő sajátosságokat is mutat – mindmáig.

A szociális munka egyik gyökere az underground ellenzéki mozgalmakban, a SZETA működésében keresendő. A SZETA hagyománya egyszerre volt a nyomor iránti szánalom példamutatása, de a nyomor iránti polgári felelősséggel való szembesítés hagyománya is. Ennyiben, e szembesítés mindenekelőtt a társadalmi egyenlőtlenségeket ideológiai okokból tagadó hatalommal való konfrontációt jelentett, de ugyancsak konfrontálódott e magatartás a saját önzésébe elmerülni hajlamos, a mások nyomorával szemben érzéketlen, sőt, olykor cinikus, „kaparj kurta”, meg: „aki nem dolgozik ne is egyék” magyar társadalmi közgondolkodással is.

A szociális munka intézményesült szakmakénti létrejötte legfeljebb részben volt az ellenzéki segítség sikere, és bizonyosan nem a más segítő szakmákból valamiféle spontán fejlődés nyomán kiforrott új szakmaként jött létre Magyarországon. Hanem, a késő-Kádár korszak „felvilágosult abszolutista” hatalmi működésének megrendelésére alakultak ki az első „hivatalos” intézményei. Ilyen kezdeti intézmények voltak a jelentős kormányzati finanszírozású tudományos kutatási programok (Ferge Zsuzsa vezetésével a szociálpolitikai kutatási főirány, illetve Pataki Ferenc vezetésével a „társadalmi beilleszkedési zavarok” („TBZ”) főirány; az első kísérletinek nevezhető Családsegítő Központok és felsőfokú szociális munkás képzések.

Bár letagadhatatlanul a nemzetközi eladósodás szociális következményeitől való félelem, és a szociális feszültségek leszerelési, pacifikálási igyekezete is szerepet játszott e fejlődésben, de e fejlődés mozgatója volt a politikai hatalom „felvilágosult” karaktere is. A szociális munka intézményeitől a hatalom nemcsak információkat, társadalmi ismereteket és tudást „várt el”,

hanem új szociálpolitikai koncepciókat, reformjavaslatokat is remélt az új szakmától abban, hogy milyen politikai eszközökkel, intézkedésekkel lehet képes jó esetben megelőzni, de legalább „kezelni” a szociális válságot. Ennek a kíváncsi, nyitott, tudásban építkezni igyekvő értelmiségi-politikai attitűdnek az akkori szociális ügyekért felelős miniszter (Csehák Judit) és államtitkára (Bánfalvi István) voltak a vezérfigurái – de hatalmi befolyásuk révén attitűdjük lényegében felfelé, a párt Politikai Bizottságáig, és lefelé, apparátusukon túlnyúlva a településekig és az intézményekig „leért”, követőkre talált.

Ebben az atmoszférában a szociális munka intézményeire egy kicsit társadalmi és politikai laboratóriumként is tekintettek, ahol mindenféle ötlettel, javaslattal is lehetett próbálkozni, még hozzá úgy, hogy e próbálkozások jellemzően szakmai érdeklődéssel és támogatással is találkoztak az igazgatás és politika képviselői részéről. Ennek a viszonyoknak sajátos lecsapódása volt az, hogy a szociális munkások olykor egyéni „szakértőként”, olykor „bizottságként” rendszeresen konzultáltak, kommunikáltak akár a legfelsőbb szintű vezetőkkel is. És ugyancsak, ezt az atmoszférát lehet azzal is jellemezni, hogy a hazai szociális munka erősen szociálpolitikai beágyazódottságból indult. Nemcsak azért, mert Ferge Zsuzsa, a szociális szakma kialakulásának központi alakja kevésbé volt hagyományos értelemben szociális munkás, hanem, társadalom-reformer gondolkodásában inkább társadalom- és szociálpolitikus; hanem azért is, mert maga a szociális munkára is csaknem mindenki a szociálpolitika laboratóriumaként, a szociálpolitikai kezdeményezések és innovációk terepeként tekintett. Más szóval, a szociális munkától mindenki azt várta, hogy adjon muníciókat a szociálpolitikának – és kevésbé jelentette azt a nyugatias szakmát, amely az emberek magatartásának, gondolkodásának változtatására törekszik, amely abban segíti az ügyfeleit, hogy jobb döntéseket hozzanak a saját életükről.

Ez a kísérletező és próbálkozó szakmai attitűd nemcsak a kezdetekre volt jellemző, hanem később, a rendszerváltás után is meghatározó maradt. A szociális munkás találkozott az ügyfelekkel, a problémáikkal, olykor drámai sorsokkal – és a még nem létező, nem bejáratott megoldásokat (hozzá pénzeket, forrásokat, szabályokat) együtt alakították ki az igazgatási és politikai vezetőkkel. Ez a rutinokat és szabályokat nem követő gyakorlat kétségkívül egyfajta kreatív, új eszközöket és megoldásokat behozó szakmai fejlődést tett lehetővé – de másfelől, a szociális problémák megoldásában szokásrenddé tette azt, hogy a szociális munkás, az afféle „kijáró-ember”, ha a kliens valamilyen gondjával szembesült, akkor kijárta a megoldást és annak eszközeit, forrásait. Ez a „minden eset más, és minden esethez meg kell találni az arra szóló speciális megoldást” kreativitás vált a hazai szociális munka önképében a meghatározó szakmai identitás és a szociális munkás legfontosabb szakmai sajátossága, erénye. Amely visszatükröződött a szakma belső elvárásaiban: a szociális munkás afféle információs és forrásközpont, információkkal brókerkedik a politika felé is, meg az ügyfelek felé is, megtalálja és kijárja az adott ügyhöz az éppen adódó megoldásokat. Másfelől, ez a fajta szakmai identitás alapozta meg a szociális munka kompetenciáját és legitimitását is: a szociális munkásra úgy tekintettek az intézmények is, és különösen a szegénységben élő, súlyos gondokkal küzdő ügyfelek is, mint aki nemcsak kreatívan képes valamiféle megoldásokat találni, de ezt a képességét mint sajátosan elismert szakmai kompetenciát is mindenki elfogadta.

E kreatív kijárási alapozott szociális munka különösen termékeny táptalajra talált a rendszerváltás után. A hatásköri és szociális törvény viszonylag jelentős és szabadon felhasználható forrást engedett át az önkormányzatoknak – ám valójában a forrásoknál jelentősebb volt az a hiány, ami az átengedett pénzek és a megoldandó feladatok józanul kalkulálható költségei között húzódtott. (Ezt nem kell valamilyen aljas cselnek tekinteni – egyszerűen nem volt elég pénz az átmenet krízise alatt, a hiányt lehetett és kellett is a források felhasználásának felszabadításával „kompenzálni”.) E sajátos decentralizálás során a rendszerváltó politika központosítottan „kiköltekezett” a munkahelyek elvesztése nyomán jövedelem nélkül maradtokra (a korai nyugdíjazás, munkanélküli ellátások révén, stb.), és az igen szétaprózott önkormányzatokra hárította a szociális munka intézményeinek fenntartását és működtetését. Olyan önkormányzatokra, amelyeknek vezetői és hivatalnokai semmit sem tudtak szociálpolitikáról, semmilyen gyakorlatuk nem volt a szociális kérdések intézésében. Ezernyi nehézségeik közepette nemhogy kénytelenek voltak a szociális munkások problémakezelési gyakorlatára hagyatkozni, de, ezt a gyakorlatot örömmel is fogadták, hiszen ők maguk is megrendelőkként léptek fel feléjük: oldják meg ezt is, azt is. Egy idő után szinte bármit: találjanak ki segélyrendszereket és azok ügymenetét, szerezzenek tűzifát a fűtetlen lakásban élőknek, vegyenek részt a település gázvezeték-fejlesztési, foglalkoztatási vagy akár környezetvédelmi pályázataik megírásában, kitalálásában, segítsenek több pénzt keríteni a súlyos finanszírozási hiányokkal küzdő önkormányzatok számára.

A szociális munka saját története afféle hőskorként tekint erre az időszakra. Kiepültek és gyarapodtak az intézmények, új állások jöttek létre, (sőt, a szociális törvény rendelkezései nyomán olyan munkakörök betöltéséhez is felsőfokú végzettségre lett szükség, amelyekhez korábban ilyen nem kellett), amire egyre több felsőoktatási intézményben kellett képezni szakembereket, akik diplomájuk megszerzése után elismert, megbecsült, kreatív teremtő munkalehetőségekhez juthattak. Mindezt nem kell feltétlenül idealizált időszaknak tekinteni, hiszen a szociális munkások számos helyen számos kérdésben igen kreatívan asszisztáltak akár rasszista, önkényes, „pofára dolgozó” rendszerek kialakításához és működtetéséhez is – de, kétségkívül nem ez volt a jellemző. Ugyanakkor ez az időszak kétségkívül sikeres „hőskor” volt nemcsak a szociális munkások személyes sorsában és felemelkedésében, hanem társadalmi méreteiben és perspektívájában is: valószínű, hogy a szociális munkások „decentralizált” kreativitása és problémaérzékenysége nélkül az átmenet szociális válsága sokkal súlyosabb megrázkódtatásokkal és konfliktusokkal járt volna együtt. Ha nagyon patetikusan akarnék fogalmazni, akkor akár azt is mondhatnám, hogy a szociális munkásoknak és kreativitásuknak köszönhető az, hogy az átmenet éhséglázadások nélkül, békésen zajlott le. De azt is látnunk kell, hogy ez a „hőskor” a politikai hatalom szociális munkását teremtette meg és emelte piedesztálra. Bár a közvetítéssel, forrásokhoz juttatással a szociális munkások sok-sok embernek segítettek elviselni az élet borzalmait – a legnagyobb jószolgálatot a hatalomnak tették azzal, hogy „foglalkoztak” a gondokkal küzdőkkel, hogy leszerelték és már csírájában pacifikálták az enélkül könnyen feltörő indulatokat, dühöket, akár agressziókat.

Az improvizatív, esetről esetre kreatívan új megoldást kereső, méghozzá alapvetően a kijárási, közvetítésben, brókerkedésben kreatív szociális munkások gyakorlati dominanciája a későbbiekben is fennmaradt – noha alapvető formai változásokon ment át. Így pl. uralkodó,

szakmai presztízseket eredményező gyakorlattá vált a pályázás, az egyedi pályázati projekteken való részvétel, amely az eseti problémákra való reakciókon túl az intézmények költségvetési hiányainak kifizetését, ezen keresztül működési stabilitást is eredményezett. Hogy a projekteket a korábbi improvizatív, közvetítő és információ-kereskedő gyakorlat folytatásaként jellemzem, annak okát és magyarázatát inkább e projektek utóéletében látom: az elvileg kísérleti, fejlesztési célú szociális projektek közül alig volt olyan, amely túllépett volna az esetiségen, így a falugondnoki programot leszámítva egyetlen projekt sem épült be a normatív támogatású ellátási rendszerbe. (Félutas, félig-meddig a rendszerbe épülőnek lehet tekinteni a rendszeres, de mindmáig egyedi elbírálásra, pályázati jellegű megoldásokra épülő olyan programokat, mint a fogyatékosok támogató és szállító szolgáltatása, a tanoda vagy a gyerekház – de, ezzel kb. véget is ért a lista. A többi projekt vagy következmények és tanulságok nélkül a múlt kódébe veszett, legjobb esetben ugyanarra, ugyanúgy, kísérletként és fejlesztésként többször is lehetett – pl. az OFA-nál – pályázni, de azokból sem maradt fenn túl sok minden, szinte semmi nem épült be a jogilag kodifikált rendszerekbe.)

Ez a sajátos hatalmi beágyazódás számos szempontból sikeresnek volt mondható. E sikerek részben a szociális munka elterjedésében mérhetőek: sok állás, sok intézmény keletkezett, amihez a képzési kapacitások is folyamatosan bővültek. Ugyancsak sikeresnek minősíthető ez a beágyazódás abban, hogy az eseti szociális problémák, különösen a szegénységről szóló elkeserítő híradások visszatérő témákká váltak a nyilvánosságban, „jó témát” adtak a médiának – ami kétségkívül a nyilvánosság, a lakosság egy jelentős részét hathatósan érzékenyítette a szociális problémák és a szegénység iránt. Mindezeket a sikereket azonban igen mérsékelten tudta a szociális szakma a szociális munkát masszívan megalapozó elismertséggé és szakmai haszonná érlelni.

Ennek okaként talán a legfontosabb azt meglátni, ami az improvizált, kijáró és közvetítő, eseti kreativitás logikai ellentéte lenne: a rendszeres, stabil, a szokásokat és bejáratott megoldásokat intézményi keretekbe foglaló gyakorlat hiányát. Maga a szociális munka igen kevésbé törekedett arra, hogy a bevált megoldásokat szakmai sztenderddé és követelménnyé tegye és intézményi „tehetetlenségi pályák” sínjeire tegye – hiszen ezzel épp maga rántotta volna ki a szőnyeget a korábbi (kreatív, improvizáló, stb.) gyakorlatának lába alól. Ezen belül is különösen szembetűnő az, hogy leginkább az ügyfelek „tovább-passzolását”, kiközvetítését igyekezett sztenderdekké, rutinokká formálni (ennek leglátványosabb megnyilatkozása a „szociális diagnózis”, amely nem az ügyfelek problémáit és megoldási lehetőségeit, szakmai elvárásait tipizálta – hanem azt, hogy kit hova lehet továbbküldeni, közvetíteni. Épp amely gyakorlat a hazai közszolgálati hiányok világában nem igazán sztenderdizálható - hiszen, mindenkit csak oda lehet tovább-közvetíteni, amely ellátás, szolgáltatás éppenséggel létezik, és éppenséggel elérhető, és épp amely hiányokra való reakcióképesség és kreativitás teremtette meg korábban a szociális munka presztízst és hatalmát.)

A politikai, közhatalmi beágyazódás következményeként e közvetítői, bróker működésmód sajátossága az is, hogy a „kiközvetíthető segítő körök” beszűkültek az igazgatás (önkormányzat, munkaügyi kirendeltség, gyámhatóság, stb.) illetve a közszolgálatok (oktatás, egészségügy, pszicho-segítők, stb.) köreire. Tán érdemes lenne az okokat is elemezni, de

jelenségként e nélkül is rögzíthető hogy a szociális munkások brókeri kapcsolatrendszerében alig jelenik meg az üzleti szféra, vagy az informális segítő hálózatok szervezetlen világa.

A rendszerszerű működés ignorálása mindmáig ható további károkat is okozott.

A szociális munkások nem arra fókuszáltak, hogy ők maguk, a maguk tudásával és emberi képességeikkel miben és hogyan tudnak közvetlenül segítséget nyújtani az ügyfeleknek, így nem alakultak ki a szakma lehetőségeihez adekvát „terápiás” gyakorlatok, még olyan általános kérdésekben sem, mint pl. az, hogy miben tudhat a szociális munkás az ügyfelek belátására és együttműködésére alapozva családi és gyermeknevelési, vagy alkohol és szerhasználati problémák megoldásához, enyhítéséhez hozzájárulni. A normák és sztenderdek nélküli szociális munkát talán leginkább azzal tudnám jellemezni, hogy szinte semmiben nem vált a szociális szakma kollektív tudásává az, hogy milyen probléma mikor van „megoldva”. A szociális munkás bármilyen problémával foglalkozik, amivel akár a politikai és igazgatási hatalom, akár maga az ügyfél megbízza – de soha nem képes semmit, semmilyen ügyet sem „készre” megoldani, lezárni. Ez maga a szociális munka válságának az egyik legsúlyosabb válsága: bár sokan szeretnék „kiegészként” egyéni, mentális gondként prezentálni a szociális munkások örömtelen sikertelenségét – az valójában nem pszichikus természetű gond, hanem a szakma intézményes nyavalyája. Az eseti ügyek és ügykezelések improvizált vitelében nem alakultak, nem alakulhattak ki sem sztenderd célok, sem a célokhoz vezető sztenderd megoldások – a szociális munkás ebben a rezsimben „normál működésmód” esetén is sikertelenségre és kiegészésre van kárthatva.

A szociális munkás, ha sikeresen végezte a dolgát, akkor ügyesen kiközvetítette az ügyfelét, az előbbi példánál maradva párkapcsolati pszichoterapeutához vagy addiktológushoz – de saját maga nem igazán segített, vagy, ha mégis, akkor azt is improvizálta, kreatívan barkácsolta. A közvetítői, „továbbpasszolós” gyakorlat sikeresen, az ügyfelek megelégedésére tartható fenn addig, ameddig van hova közvetíteni, akkor is, ha nem feltétlenül a legadekvátabb ellátáshoz, segítséghez, forráshoz lehet hozzájuttatni az ügyfelet. Ha azonban – amint az elmúlt évtizedben ez egyre jellemzőbb – az ügyfelet sehova sem sikerül közvetíteni, semmilyen anyagi, kapcsolati, információs forráshoz nem sikerül bekötni – akkor a kliens nem azzal a szolgáltatással, ellátóval lesz bizalmatlan és elégedetlen, ahova nem sikerült továbbpasszolni (hiszen azt se tudja, hogy ki lehetne az, eddig épp ez a tudás volt a szociális munkás egyik legfontosabb speciális „tőkéje”) –, hanem a szociális munkással, aki nem nyújtott számára semmilyen segítséget a gondja megoldásához. Manapság kétségkívül hasonló drámát él meg a szociális szakma: az ügyfelek egyre bizalmatlanabbak, egyre kevesebb reményt fűznek a szociális munkással való együttműködéshez, amely bizalomvesztést tovább erősít az, hogy a szociális munkásokat egyre intenzívebben vonják be a kliensek feletti kontroll és retorzió gyakorlásába. Gyakran annyira evidensként – hogy maguk a szociális munkások sem veszik észre, hogy saját eljelentéktelenítésükhöz, társadalmi és hatalmi háttérük, bázisuk felszámolásához asszisztálnak az adminisztratív és „rendőrködő” feladatok – gyakorta kényszerű – felvállalásával.

A szociális munkások „beépülése” a hatalomba – kooperáció és konfrontáció az igazgatási és politikai hatalommal

A szociális munka hazai történetének a folklórja, színhagyománya az „aranykori” helyzetet, a szociális munkások kreatív kijáró képességét és hatalmát szereti azzal magyarázni, hogy akkoriban a szociális munkásoknak „jó bejárásuk volt” a politikai hatalomhoz. Ezt a „jó bejárást” korszerűbb frazeológiával úgy is szokás mondani, hogy a szociális munkásoknak jó „lobbi-erejük”, „lobbizási hatalmuk” volt. Ezt a lobbi-erőt igen gyakran összekötik azzal a kétségtelen ténnyel, hogy a rendszerváltás utáni évtizedekben számos korábbi szociális munkás, szociális szakember komoly politikai és igazgatási funkciókba került (miniszterek, államtitkárok, helyettes-államtitkárok, polgármesterek, alpolgármesterek, bizottsági elnökök, stb. lettek), és a volt kollégákkal könnyebb volt „szót találni”. Sokan ebből a narratívából arra is következtetnek, hogy a szociális lobbierő növelése jelentősen javíthatna a szociális munkások, szociális intézmények és ügyfelek helyzetén.

Szerintem már a narratíva, a „szociális folklór” helyzetértékelése is hamis, és emiatt elég természetes, hogy a következtetés sem lehet igaz és helyes.

Az kétségkívül tény, hogy a pozíciókba került volt kollégák közvetlenek és barátságosak az egykori munkatársaikkal, ami viszonyos is, és így könnyebben szót értenek egymással, mintha idegenek lennének. Ez még akkor is igaz, ha a politikai pozíciókba került kollégák beszámolóik szerint nem könnyű dűlőre jutni a volt kollégákkal, akik a régi viszony alapjain sokkal inkább követeléseket felvető, konfrontatív magatartást „mernek” elővezetni a személyes ismerősökkel és barátokkal szemben, mint idegen „hivatalos tárgyalópartnerekkel”. Amint a másik oldalról is jogos a megfigyelés, hogy a politikai és igazgatási pozíciókba került kollégák látásmódját hajdani szakmai attitűdjeiknél jobban befolyásolja az aktuális pozíciójuk és helyzetük, amelyben a hatalom megszerzéséért és megtartásáért folyó küzdelem politikai üzemének munkásai lettek, hogy tényleg „átültek” a másik oldalra. Mindezt beleszámítva is, a volt kollégák pozícióba kerülése révén velük könnyebb szót érteni, mint idegenekkel és szociális kérdésekben dilettánsokkal – de ez nem oka a szociális munkások pozíció-erősödésének, hanem inkább okozata, következménye annak a közös oknak, amely egyszerre, párhuzamosan emel politikai hatalmi pozícióba egykori szociális szakembereket, és egyszerre folytat megállapodást és kölcsönösen megoldást kereső dialógusokat a szociális munkásokkal, szociális szakmai és érdekcsoportokat reprezentáló szervezetekkel.

A közös ok nem más, mint az a hatalmi stratégia, amely tart a (szociális) válságok és konfliktusok kitörésétől, és, amely a szinte sohasem előre jelezhető válságok és konfliktusok kitörésének elhárításában, a béke fenntartásában kénytelen olykor bizonyos engedményeket tenni, és megbízni a válságok felbukkanását kreatívan, improvizálva megoldani képesnek tekintett szakemberekben, a szociális munkásokban. Ez az átmenet súlyos megpróbáltatásaiban (gazdasági visszaesés, évi 30% körüli infláció, másfél millió munkahely megszűnése, stb.) kialakult konfliktuskerülő, válságelhárító politikai attitűd, ez egyszerre emelt „konfliktuskezelő és válságelhárító” szociális szakembereket fontos politikai és igazgatási funkcióba, és egyszerre mutatott nagyfokú megértést és nyitottságot, olykor nyújtott kedvezményeket és engedményeket a szociális munkásokkal (is) folyó társadalmi dialógusokban.

Amikor napjainkban a szociális munkások befolyásának és hatalmának erodálását jó okkal érzik a szociális terület szakmai képviselői és ügyfelei is, akkor sokan azt a hibás következtetést vonják le, hogy mindez annak köszönhető, hogy a szociális szakemberek, szociális munkások „rosszabbul lobbiznak”, mint korábban. Ami szerintem tévedés. A politikai hatalom és a hatalom szociális munkásának viszonyát nem a szociális munkások határozzák meg, és így nem is a jó vagy rossz lobbistatitűzüknek van meghatározó ereje. A politikai hatalom karakterének van meghatározó ereje, és a szociális szakmának és szakembereknek legfeljebb az róható fel, hogy még ha érzékelték is a politikai hatalom jellemzőinek változását, akkor sem értelmezték ezt helyesen, és így nem is jutottak helyes következtetésre abban, hogy hogyan kell és lehet a megváltozott hatalomhoz eredményesen viszonyulni.

A politikai hatalom hozzáállása általában a társadalomhoz, de különösen a szociális kérdéshez radikálisan megváltozott. A biztos parlamenti többséget maga mögött tudva a válságtól való félelmet az erő és az erőszak magabiztossága váltotta fel. Jelentős társadalmi csoportokkal nem a megegyezést és a békét keresi, hanem alapvetően nem is tekint rájuk tényezőként („akinek semmije sincsen, az annyit is ér”). Vagy, ha mégis, akkor inkább ellenségként kezeli őket, a szociális ügyfélkör egy jelentős részét nem segítőként tekinti, hanem büntetőként kriminalizálja létezésüket (a csaló rokkantnyugdíjasok, a menekültek, a cigányok, a gyermeküket nem a családi normáknak megfelelően rosszul nevelő szülőket, a hajléktalanok, stb.), de legalábbis, a velük szembeni lenézést és megvetést érzékelteti.

Ebben a szemléletben természetesen a szociális munkásoknak sem maradt semmilyen korábbról megszerzett érdemük, vagy „politikailag hasznos” szerepük sem. A szociális munkás „haszna” legfeljebb annyi ebben a hatalmi mechanizmusban, amennyiben kiviszik részüket az állami-politikai erő és erőszak gyakorlásából, amennyiben regulázzák, zsarolják, fenyegetik és elrettentésként akár büntetik is a szociális munka potenciális klienseit, de akár a korábbi szemléletben, a korábbi szakmai normák szerint a szakma gyakorlóit is. Ebbe az irányba mozdult el minden a szociális munkára vonatkozó szakmai, intézményi szabályozás is. És ez a hivatalos, intézményes attitűd (pláne, ha azt a szakma képviselői is magukénak vallják, akkor) tovább rombolja az ügyfeleknek a szociális munkába és szociális munkásba vetett bizalmát is.

Ha a politikai hatalom a szociális munka szakmai és etikai elveivel ellentétes gyakorlatot vár el, ha a szociális kérdéseket erővel és erőszakkal akarja megoldani – akkor ebben legfeljebb a kollaboránsok „együttműködését” keresi, semmilyen készítményt nem érez a terület képviselőivel való érdekképviseleti, szakmai vagy más dialógusra. Ebből fakadóan semmilyen készítményt nem érez arra sem, hogy lobbistákkal, érdekképviseletekkel, a szakma értékeiért autonóm módon szót emelőkkel tárgyaljon, velük megegyezzen.

Ebben a helyzetben nincs helye és tere a lobbizásnak, a dialógusnak, a megegyezés keresésének, ehhez a hozzáálláshoz nem lehet (és tán nem is szabad) kompromisszumkereső magatartással viszonyulni. A konfliktusokat, ellenségeket, konfrontációt kereső hatalmi berendezkedésben minden megegyezést kereső gesztus – az a feltett kezeket és a megadást kifejező magatartás. A nyers erővel legfeljebb az erő hatalmát lehet szembeállítani. Ha van. De nincsen.

Erő híján nem nagyon lehet belemenni semmilyen konfrontációba. Erő híján részben „alá kell merülni és ki kell bekkelni”, az informalitásban és akár az undergroundban kell menteni

szakmai és erkölcsi értékeket. No és, ugyancsak hasonló módszerekkel kell erőt gyűjteni. Ennek a fentiek szellemében a legfontosabb, ámde igen nehéz útja első sorban az, ha az ügyfelek, a kliensek, a társadalom bizalmát vissza lehetne szerezni. Az erőre és konfrontációra berendezkedő hatalommal szembeállítható erőt naivítás, sőt, ostobaság magától a hatalomtól, a hatalommal való együttműködéstől, a lobbizástól remélni.

A szociális munkás a hatalmi viszonyok között – és az ügyfél hatalommal való felruházása

Azt már régóta tudjuk, hogy úri népek társaságban pénzről és szexről nem beszélnek, és, mint fentebb kifejtettem, hatalomról sem. Azt is tudjuk, hogy a szociális munkások legalábbis törekednek úri népeknek látszódnia, és így hatalomról ők sem, semmiképp – akkor már inkább szexről és pénzről...

Én, aki Magyarországon élek, és leginkább magyar szociális munkásokat ismerek, nehezen tudom elválasztani azt, hogy mennyiben a magyar társadalom, és mennyiben a szociális munkások sajátos karaktere a hatalom kérdésének tabuként való elhallgatása. Kétségtelen tény az, hogy a magyar társadalom igen általánosan a történelem (a „balsors”) áldozatának képzele magát, hogy saját helyzetét, történetét, sőt, a magyar történelmet is szívesen meséli a tehetetlenségre kárhozott, külső ármány cselszövéseinek áldozati pozíciójából, narratívájából. Méghozzá, nem az átvert és kijátszott „lúzer” narratív pozíciójából, hanem az erkölcsileg felsőbbrendű, önfeláldozó „mártír” pozíciójából. Ebben a hazai szociális munka szakmai önképe és identitása sem nagyon különböző – a szociális munkás hagyomány sem tekint magára cselekvő, a dolgok folyásába aktívan belekapcsolódó, ennél fogva hatalommal rendelkező csoportként, hanem inkább mártír áldozatként.

De, nem hinném, hogy ennek a hatalom önbizalmával nem bíró szakmai önképnek ne lennének máshol is hagyományai, csak nálunk. A szociális szakma általában is szeret önmagára, mint hatalom nélküli hivatáscsoportra tekinteni – és inkább csak a másik oldalról eredő hatásokat tekinti gyakran leegyszerűsített különbségnek a szakmai orientációkban. E szerint az ismét kétosztatúvá tett szakmai identitásképben a hatalom, a politikai hatalom nyomasztóan kényszerítő befolyást gyakorol a szociális munkásra, és a különbség abban mutatkozik, hogy vannak, akik e „felső” politikai és hatalmi elvárásnak maradéktalanul, szolgálai eleget tesznek (akik szakmai munkának is azt tekintik, hogy az ügyfeleiket is a hatalmi normáknak maradéktalanul megfelelő „rendes emberekké” faragják). Ez a fajta attitűd bizonyos, főképp hatósági jellegű szociális munkakörökben (gyámhatóság és gyermekvédelem, munkaügy, stb.) sokkal jellemzőbb, mint más területeken, gyakorta a legfőbb munkaköri elvárásaként tekintve az ügyfele regulázását és fegyelmezését, a társadalmi normáknak való megfelelést (nevelje a normáknak megfelelően a gyereket, vállaljon munkát, és intézményeken keresztül is „integrálódjon” a társadalomba, stb.)

A másik oldalon azokat a „radikális szociális munkásokat” találjuk, akik számára az egyetlen és kizárólagos társadalmi probléma, az maga „a” hatalom, és ennek megfelelően, e hatalom leverése az egyetlen szakmai feladat. Amely forradalmi harchoz a radikális szociális munkások is gyakran a „világforradalmi gárda” potenciális gárdistáiként tekintenek ügyfeleikre, akiknek a hatalom elleni lázítását tartják szakmai feladatnak.

Mindkét megközelítést tarthatjuk szélsőségesnek, a létező szociális munka és munkások nagy része valahol a két végpont közötti tengelyen ingadozva helyezkedik el. Jellemzően nem attól az indítéktól hajtva, hogy ellavírozzon a hatalmi viszonyok között, hanem jellemzően, pusztán az ügyfélnek való segítség szándékával. Mert olykor e segítség azt követeli, hogy az ügyfél normális életvitelt folytasson, és tegye lehetővé a hozzá való „normális viszonyt” mások számára, de máskor, a segítség azt a biztatást is jelenti, hogy az ügyfél kövesse saját egyéniségéből fakadó morális normáit és ambícióit, akár rendkívüliségek és rendetlenségek árán is legyen önmaga, függetlenül a rá vonatkozó hatalmi elvárásoktól, befolyásoktól.

De nem árt észrevenni azt sem, hogy a két végpontnak, és így mindannak is, ami közte van – vannak közös sajátosságai is. Leginkább az, hogy a szociális munkás nem jelent önálló tényezőt, szereplőt sehol a teljes spektrumban. Mintegy interface-ként, közvetítőként, esetleg katalizátorként jelenik meg az ügyfél és a hatalom között, aktív cselekvőként mindenekelőtt az elnyomó, vagy az ellenállást kivédeni igyekvő „hatalom”, illetve az alkalmazkodó vagy lázongó ügyfél jelenik csak meg. Ennek következményeként, ebben a sémában ismét sikerült elhárítani a hatalmi tabu-döntögetés veszélyét: nem kell, hogy szó essen a szociális munkás saját, személyes hatalmáról, vagy hatalomnak való alávetettségéről, a szociális munkás egy különösebb befolyás, cselekvő szerep nélküli „szem a láncban”.

A hatalom tabusítását hatékonyan szolgálják a szociális munka modernebb irányzatainak felszínes olvasatai is. Amikor a szociális munka lényegét a kliensek „képesé tevésében”, és hatalommal való felruházásában jelölik meg – akkor ez olvasható úgy (és, talán a hazai gyakorlatban jellemzően így is olvasott) -, hogy maga a szociális munkás nem hatalmi tényező, az ügyfelet kell lehetőségeivel élni tudó, hatalmi befolyását alkalmazni tudó szereplővé tenni, őt kell hatalommal felruházni. A szociális munka ezen hatalmi befolyástól semlegesített olvasatát rá lehet illeszteni a fentebbi tengelyre. Amikor a szociális munkás „hatalommal ruház fel”, akkor egy kicsit olyan, mint az a tizedes, aki sorkatonaságom alatt a hadtáp raktárban az egyenruhával „ruházta fel” az újoncokat. Neki ott voltak a raktárban a ruhák és cipők „készletei”, és ebből (csak ebből) válogatva ruházza fel az újoncokat a méretüknek megfelelő „cuccokkal”.

Ebben a felállásban persze nem árt jóban lenni a raktáros tizedessel sem, ettől esetleg a készletből az ember nemcsak méretének megfelelő cipőt kaphat, de van arra is esélye, hogy az azonos méretű surranókból ne a lehasználtabb, repedezett bőrű, esőben beázó darabra tegyen szert, hanem valamilyen újabb és épebb surranóval „ruházzák fel”, olyant kapjon. De, a tizedes felruházó hatalmát és szerepét nem nagyon kell túlértékelni: ő legfeljebb abból adhat, ami a raktáron van, mindenkinek mindenképp csak egyet adhat, és túl nagy különbség úgysem lesz a felruházásban. A „hatalommal felruházó” szociális munkásról a szakmai sztenderdek gyakran gondolkodnak úgy, mint az „egyenruhával felruházó” hadtáp-tizedesről. A készlet adott, abból lehet válogatni, mindenki örüljön, ha egyetlen rá méretezett „megoldást” talál – és így, nyűgeitől megszabadítva nő a mozgástere, autonómiája, legalábbis a saját életére gyakorolt befolyása, hatalma. Az ügyfél problémája e „felruházással” meg van oldva, ki van pipálva.

Muszáj jeleznem, hogy az empowerment és a képesé tevés szociális szakmai eszménye általában, de különösen az Európán kívüli, így az amerikai gyakorlatban mást jelent. Érdemes

e másik megközelítést azzal az amerikai normatív leegyszerűsítésben felidézni (az amerikaiak mindent szeretnek egyszerűen és lényegre törően kifejezni...), amely szerint a szabadság és a hatalom – az a választás lehetősége. Akinek nincsen semmilyen lehetősége, vagy legfeljebb egyetlen lehetősége van bármilyen helyzetben, bármilyen probléma megoldására – az kényszerek alatt áll, az legfőljebb engedelmeskedik a hatalomnak. Ha valakinek reális lehetősége van többféle megoldási, próbálkozási irány között a számára kedvezőbb opciót választania – akkor lehet, hogy csak korlátozottan, de neki van hatalma, befolyása, szabadsága. Ezt a fajta, valóban a képessé tevésre és hatalommal felruházásra orientált szakmai attitűdöt az előző értelmezést vallók nemhogy nem is értik, nem is ismerik, de némiképp meg is vetik. Számukra a többféle lehetőség felkínálása, tudatosítása – az egyszerűen pazarló luxus: örüljön, ha legalább egy lehetősége van, minek neki több is? És, nem feltétlenül értik a választ, hogy épp az empowerment, a képessé tevés, a hatalommal való felruházás miatt.

Ebben az esetben az empowerment nem a hadtáp tizedes felruházási elveit követi – hanem az a cél mozgatja, hogy az ügyfél képessé váljon a saját sorsát irányítani. Legyen kellően informált, legyen tisztában választási lehetőségeivel és azok következményeivel, így azok várható előnyeivel és hátrányaival, legyen elég önbecsülése és önbizalma ahhoz, hogy elég erős és elszánt legyen dönteni, választani, hatalmat gyakorolni maga felett és befolyásolni, hatalmat gyakorolni a környezetét is.

Ennek a fajta empowerment gyakorlatnak egyfajta kiterjesztése és felerősítése a közösségi (közösségfejlesztő, közösségszervező) szociális munka, ahol nem pusztán az egyes egyéneknek a hatalommal való felruházása a cél. Hanem az is, hogy a meglévő közösségi kötelmeikre alapozva képesek legyenek társulni, közös célokat, értékeket és érdekeket felvállalni, és valamiféle munkamegosztás révén hatékonyabbá tenni érdekeik érvényesítését, hatalmuk, befolyásuk gyakorlását.

Bármilyen értelemben is használjuk a hatalommal való felruházás és a képessé tevés fogalmait, mindenképpen szembesülnünk kell azzal, hogy ez az irány vaskosan felveti a szociális munkás hatalmi elhelyezkedésének a problémáját.

Mindkét esetben hatalmat gyakorol a szociális munkás a kliense felett, befolyásolja annak a gondolkodását. Olykor kész megoldásokat tukmál rá, máskor kihasználja azt a hatalmi-befolyásolási képességét, hogy ő jobban informált és jobban képzett, hogy több lehetőségről van ismerete, hogy magasabb presztízsű és tekintélyű személy, mint a hozzá forduló klienseinek többsége. Olykor ezt a hatalmat nemcsak a rábeszélés, a meggyőzés eszközeivel gyakorolja, hanem érzelmekre, ösztönökre, konformitásokra építve manipulálja is a kliensét. (A manipuláció problémájáról részletesebben fejtettem ki gondolataimat a Metszetekbe írt cikkemben: Hatékonyan hatni az emberekre, 2019)

Ugyancsak szembesülnie kell a szociális munkásnak azzal, hogy – ha és amennyiben kompetens szakembernek tartják – a külvilág felé is tudhat hatalmat gyakorolni: bizonyos kérdésekben az ő szava nemcsak számít, de olykor meghatározó befolyást és hatalmat is jelent. Ez a hatalom olykor alkalmas lehet arra, hogy szélesítse az ügyfél által választható lehetőségek spektrumát, hogy legitimé tegye az ügyfele választását.

De szembesülnie kell a szociális munkásnak azzal is, hogy az ügyfélnek is van hatalma és befolyása a saját tevékenységére. Bármennyire is tudatában van a szociális munkás a kliense problémáinak gyökereivel, de nem tekinthet el attól, hogy az ügyfél már határozott céllal és szándékkal jelent meg nála (többnyire pénzt, forrásokat akar szerezni – és nem feltétlenül a problémáit akarja megoldani), sőt, hogy a saját sztoriját a saját életéről a saját céljainak és szándékainak megfelelően vezeti elő, akár elhallgatva vagy önképéhez igazítva megszépítve elővezetve fontos körülményeket, tényezőket. De ennél sokkal nagyobb az ügyfélnek az a hatalma, ha a szociális munkás úgy érzi, felelősséget kell vállalnia ügyéért, ha az ügyfél azzal hat (gyakorol hatalmat) a szociális munkásra, hogy annak akaratától függetlenül is, felelősnek kénytelen tekintenie magát a kliens gondjainak megoldásáért. Ebben a felelősség-ráterhelés értelemben minden jó szociális munkásra hatalmat is gyakorolnak az ügyfelek: felelőtlenül csak cinikus, rossz lehet a szociális munkás segítő munkája.

Összefoglalva: bármennyire is tabu, bármennyire is nem illik erről beszélni, de a szociális munkás nem nagyon tudja hivatását gyakorolni anélkül, hogy hatalmával is élne, és mások, így ügyfele hatalmát is elfogadná maga felett. E hatalmi viszonyok között kell eligazodnia, döntenie, cselekednie munkája során – ami nem is könnyű, és nem is kockázat nélküli feladat.

A hatalommal élnie a szociális munkásnak is muszáj! – de nem mindegy, hogy hogyan...

Dolgozatomban előbb azt próbáltam meg érzékeltetni, hogy a hatalom az emberi együttélés, az emberi társadalom megkerülhetetlen velejárója, hatalmi, másokat befolyásolási képességekkel bárki rendelkezhet. A szociális munkás is, sőt, neki már munkaköréből adódóan is van némi hatalma, befolyása, hatása másokra. (Bármennyire is illetlenség mindezt szóba hozni.) Ezt az adottságot és potenciált nem árt tudatosítani – különösen akkor, ha e „hatalmi hatások” ezerfélék, és még többfélék lehetnek. Mindenkinek, de a szociális munkásoknak mindenképpen – számolniuk kell tudni azzal, hogy milyen hatalmi viszonyok között végzik munkájukat, milyen akaratuktól független befolyásnak és hatásnak vannak kitéve – és ők maguk miféle hatalmat, befolyást, hatást gyakorolnak, gyakorolhatnak. Mindehhez nincsen recept, nincsenek általános szabályok és útmutatások – a hatalmi viszonyok társadalmi környezetként és időben is jelentősen változhatnak, a hatalmi széljárások fordulhatnak. Recept helyett inkább szempontokat akartam adni e viszonyok feltárásához, értelmezéséhez, és a hozzájuk való tudatos viszonyuláshoz. A hatalmi viszonyokhoz muszáj alkalmazkodni, de érzékelni és érteni kell azokat, és az sem mellékes, hogy egyéni lehetőségeit, tudását, elszántságát, elvhűségét és még ki tudja, mi mást is – ki hogyan viszonyul e tényezőkhöz.

Nem túl jó lelkiismerettel adom közre fenti eszme-futtatásomat. Könnyű lenne azt mondanom, hogy prűdériám, vagy legalábbis illet tudásom és udvariasságom tartott vissza ez idáig hasonló udvariasságok megosztásától. Közelebb járok az igazsághoz, ha bevallom azt, ami miatt jó okkal érezhetek lelkiismeret-furdalást: miközben közel negyven éve eléggé közelről figyelem (kutatom, csinálom, tanítom, stb.) a szociális területen zajló folyamatokat, aközben én magam is tartózkodtam végiggondolni a szociális terület, a szociális munka sajátos hatalmi viszonyait, meghatározottságait, sajátosságait. És ebben talán nem is annyira a bennem túltengő udvariasság tartott eddig vissza – hanem a hülyeségem. Hogy bármily közel is voltam, nem

vettem észre fontos dolgokat, nem értettem és értelmeztem e szempontból a terület sajátosságait. Hogy nem feltétlenül tudatosítottam hallgatóimban, munkatársaimban, kollégáimban és magamban sem azt, hogy a szociális munkásnak muszáj kiismernie magát a hatalmi viszonyok között, és ugyancsak muszáj élnie hatalmi befolyásolási lehetőségeivel – pláne, ha azt akarja, hogy valami változás legyen.

De, azért abban bízom, hogy jobb későn, mint soha... Ahhoz, hogy valami változzon, ahhoz változtatni kell. Muszáj.